

Filipino
Ikaapat na Markahan
Modyul 4-Ikaapat na Linggo

Nobela: NOLI ME TANGERE
(Dr. Jose P. Rizal)

Mga Mahahalagang Pangyayari sa
Kabanata 21-40

Panimula

Naging makasaysayan ang iyong naging pag-aaral sa mga naunang kabanata ng nobelang *Noli Me Tangere*. Bahagya mong natuklasan ang ilan sa mahalagang kaganapan sa obra ng ating pambansang bayani. Ikaw ay namangha at nakasubaybay sa mga kapana-panabik na pangyayari sa akda. Sa bahaging ito ay lalo mong kapananabikan ang mga tagpo na hindi nalalayo sa mga makatotohanang kaganapan sa lipunang kinabibilangan ng may-akda at higit sa lahat sa katotohanang masasalamín sa makabagong panahon. Masisilayan din ang kultura at paniniwala ng mga Pilipino sa piling kabanata ng nobela.

Sa araling ito, inaasahang maipamamalas mo ang iyong pag-unawa sa ikalawang bahagi ng nobela na isinulat ng ating pambansang bayani na si Dr. Jose P. Rizal. Maimulat mo ang iyong kamalayan sa sosyopolitikal at realismong pananaw ng nobela.

Bahagi rin ng aralin ang pagpapamalas ng kultura ng mga Pilipino sa parehong panahon.

Inaasahan din na sa pangwakas na gawain ay maipapaliwanag mo ang mga pahiwatig at kahulugan ng mga matalinghagang pahayag at pangyayari sa mga kabanata.

MGA PINAKAMAHALAGANG KASANAYANG PAMPAGKATUTO (MELC):

- F9PN-IVe-f-59-** Natitiyak ang pagkamakatotohanan ng akdang napakinggan sa pamamagitan ng pag-uugnay sa ilang pangyayari sa kasalukuyan;
- F9PB-IVe-f-59-** Naipaliliwanag ang mga kaugaliang binanggit sa kabanata na nakatutulong sa pagpapayaman ng kulturang Asyano;
- F9PT-IVe-f-59-** Naipaliliwanag ang iba't ibang paraan ng pagbibigay-pahiwatig sa kahulugan.

(Unang Araw)

Subukin

Panuto: Basahin at unawain ang mga katanungan. Piliin ang titik ng pinakatamang sagot sa hiwalay na buong papel. Huwag kalimutang isulat ang pangalan, taon, pangkat at bilang ng modyul.

1. Ito ang sinaunang paraan ng pagsulat ng ating mga ninuno na ginamit ni Pilosopo Tasyo.
A. ABAKADA   B. Baybayin   C. Heroglipico   D. Papyrus
2. Dinala ng mga guwardiya sibil si Sisa sa **kuwartel**. Ang sinalungguhitang salita ang nangangahulugang?.
A. opisina   B. piitan   C. silid   D. simbahan

3. Ang babaeng patakbong umuwi at gulong-gulo ang isipan dahil sa mga anak.
A. Sisa   B. Sinang   C. Tiya Isabel   D. Maria Clara
4. Ang mga dalaga ay nakasuot ng mahahabang saya abot hanggang talampakan. Ano ang ipinapahiwatig ng pahayag sa mga Pilipino?
A. Nagpapahabaan sila ng kasuotan
B. Ang mga kadalagahan ay masyadong makaluma.
C. Mas kagalang-galang ang babaeng may mahabang kasuotan.
D. Ang mga dalaga ay tunay na maka-Pilipino sa kanilang pananamit
5. Ito'y isang pagdiriwang na panrelihiyon na kaarawan ng santong patron at ipinakilala sa atin ng mga Kastila.
A. pasko   B. pagsasalu-salo   C. piyesta   D. prusisyon
6. "Ang umilag sa punglo ay hindi karuwagan. Katangahan ang sumagupa sa kamatayan". Ang pahayag ng pantas ay nagpapahiwatig ng _____.
A. pagbabanta   B. pagpapaalala   C. pangungutya   D. pagpapaliwanag
7. Ang mga sumusunod ay nangyayari pa rin sa kasalukuyan sa tuwing sasapit ang kapistahan maliban sa.
A. Maagang nagsisipagtulugan ang mga bata.
B. May banda ng musiko, prusisyon at kasiyahan.
C. Nagluluto ng iba't ibang putahi para sa mga panauhin.
D. Walang humpay ang paglilinis ng bahay at paglalagay ng palamuti.
8. Ano ang ibinigay ni Maria Clara sa isang ketongin na regalo sa kanya ni Kapitan Tiya?
A. anklet   B. bracelet   C. hikaw   D. locket
9. Ang paring sa halip na magbigay ng sermon ay puros pagpaparinig at pang-aalipusta sa alperes at kay Crisostomo Ibarra.
A. Padre Damaso   B. Padre Martin   C. Padre Salvi   D. Padre Sibyla
10. Ang mga sumusunod ay kumalat na haka-haka ukol kay Padre Damaso matapos ang pananghalian maliban sa.
A. namatay ang pari   C. duguan ang mukha nang ibinangon
B. sugatan ang pari   D. patuloy na nagsesermon ang kura sa misa
11. Si Crisostomo Ibarra ay itinuring na **ekskomunikado**. Ang salitang may salungguhit ay nangangahulugang?
A. inilayo   B. ipinakulong   C. ipinatapon   D. itinakwil
12. "Huwag kang magparatang kung walang katunayan." Aling pangyayari ang nauugnay sa pahayag.
A. naging ekskomunikado si Crisostomo Ibarra
B. pinandidirihan at nilalayuan ng mga tao ang ketongin
C. Sina Crispin at Basilio ay di-umanoy nagnakaw sa simbahan.
D. Nagkasakit si Padre Damaso dahil sa ginawa niya kay Don Rafael.
13. Tuwing kailan ipinagdiriwang ng taga San Diego ang kanilang kapistahan?
A. Nov. 9   B. Nov. 10   C. Nov. 11   D. Nov. 12
14. Ang mga sumusunod ang mahalagang pangyayari sa pananghalian maliban sa.
A. Nagwala si Crisostomo sa galit kay Padre Damaso.
B. Masayang nagkuwentuhan sina Ibarra at Padre Damaso.

- C. Ikinuwento ni Crisostomo ang naging paglalakbay niya sa Europa.
D. Nananabik ang mga panauhin sa inihandang tinola ni Kapitan Tiago.
15. Aling pangyayari sa bansa ang nagpapatotoo sa pakikipag-usap ng kapitan Heneral kay Ibarra sa kabila ng pagiging ekskomunikado nito.
- A. Pagpapatawad sa mga dayuhang nagkasala sa batas.
B. Pagbitay sa mga naakusahan na may mabibigat na kaso.
C. Pagpapatapon ng isang preso sa isang malayo at liblib na piitan.
D. Ang pagpayag ng pamahalaan na magpagamot ang isang pulitikong nakakulong

Aralin 4.4

NOLI ME TANGERE Kabanata 21-40

Alamin

Pagkatapos ng araling ito, ikaw ay inaasahang:

1. Naipapaliwanag ang iba't ibang paraan ng pagbibigay pahiwatig sa kahulugan;
2. Napahalagahan ang mga makatotohanang pangyayari sa akda;
3. Nasusuri ang mahahalagang pangyayari sa mga kabanata.

Balikan

Panuto: Lagyan ng tsek (✓) ang mga pangyayaring naganap sa kabanata 1-20 at (X) kapag hindi. Isulat ito sa iyong sagutang papel.

- ___ 1. Sumama ang loob ni Padre Damaso dahil sa kapisang leeg at maliit na pakpak ang napunta sa kanya.
- ___ 2. Lubos na hinahangan ng mga prayle si Don Rafael Ibarra dahil sa kabaitan nito.
- ___ 3. Isang kahabag-habag na matandang nasa piitan ang napanaginipan ni Crisostomo.
- ___ 4. Sa isang balkonahe nagsuyuan ang dalawang magkatipan na sina Crisostomo at Maria Clara.
- ___ 5. Binaril si Basilio ng guwardiya sibil.

Tuklasin

Bilang pagpapatuloy sa nobelang “Noli Me Tangere” ay unawain at suriin ang buod na kabanata 21-25. Bigyang pansin ang mga matalinghagang pahayag at mga pangyayaring nauugnay sa kasalukuyan.

Kabanata 21: Kasaysayan ng isang Ina

Nang malaman ni Sisa mula sa kusinero ng kura na wala na si Crispin sa kumbento agad-agad siyang umalis. Patakbo siyang umuwi, gulo ang isip at hindi alam kung ano ang gagawin upang mailigtas ang kanyang mga anak. Kinausap niya ang sarili, “hinuli na kaya si Basilio? Nasaan ang kaawa-awa kong si Crispin?” Ngunit hindi pa nakalalayo ay narinig niyang tinawag siya. Hindi niya pinansin at kunwari ay wala siyang narinig. Muli siyang tinawag at may kasama ng pagmumura.

“Wag kang magsinungaling! “Nakatutok sa kanya ang baril ng isa sa mga sundalo.” Ikaw ang ina ng mga magnanakaw?” ang isa naman ang nagtanong. “Magsabi ka ng totoo!” “Hindi magnanakaw ang aking mga anak, kahit kami ay nagugutom. Sana’y kaming magtiis. “sambit ni Sisa. “Kung ganoon ay sasama ka sa amin sa kuwartel.” Naglumuhod man siya ay hindi siya pinakinggan. Sa kabutihang palad, bilang pagsunod sa utos ng alperes, pinakawalan ng guwardiya sibil si Sisa. Inabot siya ng gabi sa paglakad at pag-iyak, samantalang isinisigaw ang pangalan ni Basilio at Crispin. Naging palaboy na si Sisa sa kalye. Umiiyak, tumatawa at nakikipag-usap sa kalikasan.

Kabanata 22: Liwanag at Dilim

Tatlong araw ang lumipas-tatlong araw at gabling iniukol ng San Diego sa paghahanda sa nalalapit na kapistahan ng bayan. Naging paksa ng usap-usapan ang pagdating ni Maria Clara sapagkat matagal na ring hindi siya nakakauwi sa bayang sinilangan. Pinakiusapan ng dalaga si Crisostomo na huwag nang imbitahan si Padre Salvi sa piknik sapagkat simula nang dumating siya ay nilulukob siya ng pagkatakot sa tuwing makakaharap niya ang kura ngunit tumanggi dito si Ibarra at sinabi na kailangan niyang matanggal ang alitan nila sa isa’t isa. Sa pag-uwi ni Ibarra ay nilapitan siya ni Sisa at ng kanyang asawa.

Kabanata 23: Pangingsda

Maagang-maaga pa ay ang naglakad na patungong lawa ang grupo ng kadalagahang kasama ang kani-kanilang ina at tiyuhin. Sumakay sila sa bangka upang makarating sa kabilang dako ng isang gubat. Lahat ay masaya at nagsasaya ngunit may isang tahimik lang at iyon ay ang nagmamaneho ng bangka, si Elias. Dahil sa hiling ng iba, kumanta na si Maria Clara at ito’y nagbigay ng kalungkutan sa mga puso nina Ibarra at Elias. Hindi maganda ang lawang iyon para sa pangingsda dahil sa buwayang nakatira roon. Sinubukang patayin ni Elias ang buwaya ngunit noong malapit na siyang mapatay ng buwaya tumalon si Ibarra upang siya’y iligtas.

Kabanata 24: Sa Gubat

Minadaling tapusin ni Padre Salvi ang kanyang misa upang makahabol sa piknik na inimbitahan siya ni Ibarra. Hindi mapakali, nagpalakad-lakad sa maluwag na bulwagan na waring nag-iisip nang malalim habang hawak ang nilamukos na sulat. Sa

di-kawasa'y ipinahanda ang kanyang karwahe at umalis. Pagkarating niya ay sinundan niya ang mga kababaihan sa kanilang paghanap ng isang pugad ng ibon. Pagkatapos ay pumunta na siya sa piknik. Mapitagan at masayang sinalubong si Padre Salvi ng mga nagsisipagpiknik maging ang alperes ay kasama sa grupong sumalubong sa kanya. "Saan galing ang kanyang reverencia?" tanong ng alperes nang mapansin ang mga galos sa mukha ng kura. "Nahulog ba kayo?" Sa kalagitnaan ng kainan at kasiyahan ay ang pagdating ng mga guwardiya sibil sa paghananap kay Elias ngunit hindi nila nahuli ito. At ito ang nagdulot ng pagtigil ng piknik sa gubat na iyon.

Kabanata 25: Tahanan ng Pantas

Kinabukasan pagkatapos ng papiknik ni Crisostomo, pinasyalan ang kanyang lupain at nagtuloy sa bahay ni Pilosopo Tasyo. Dahil sa walang makitang tao, tuluy-tuloy na pumanhik sa bahay. "Ano po ang maipaglilingkod ko sa inyo? May konti lang akong isinusulat. ihihinto ko na nga sana at makapagpahinga," sabi ng matanda.

"Mayroon po sana akong isasangguni sa inyo," sinabi ni Crisostomo habang tinitingnan ang isinusulat ni Pilosopo Tasyo. "Ano po itong isinusulat ninyo?" "Ito'y isang heroglipico*." "Bakit po ninyo ginagawa ito?" usisa ni Crisostomo.

Isinalaysay ni Pilosopo Tasyo ang mga dahilan kung bakit siya gumagamit ng heroglipico sa pagsusulat. Ayaw daw niyang mabasa ang kanyang mga sinusulat sa kanyang panahon. Sapagkat sumusulat siya para sa hinaharap. Dahil kung mababasa ang kanyang mga sinusulat tiyak daw na susunugin ang mga ito.

"Kung hihingi kayo ng payo sa akin, sasabihin nilang baliw kayo, dahil humingi kayo ng payo sa isang baliw. Marami ang taong naniniwala na basta ang iniisip ninyo ay iba sa iniisip nila, kayo ay baliw na."

Nagpaliwanag si Pilosopo Tasyo, "Mahirap nga sigurong unawain ngunit walang naririnig at nakikita ang pamahalaan liban sa mga ipinakikita at sinsabi ng kura. Hindi makakaligtas ang bayan sa pagkakaalipin hanggang hindi nakikipag-unawaan ang pamahalaan sa bayan. Hindi pangarap ng pamahalaan na paunlarin ang bayan dahil isa lamang siyang kamay at ang ulo ay ang kumbento. May magagawa ba ang kamay samantalang ang ulo ang siyang makapangyahirang mag-isip." Agad namang sumagot ang pilosopo, "Dahil dito sa atin ay kailangan lang mamili sa dalawang bagay. Ang magyuko ka ng ulo sa mga makapangyarihan o huwag kang yumuko at mapapahamak ka."

Agad na sumagot ng patanong si G. Ibarra, "Yumuko o mapahamak?" Hindi nita matanggap ang sinabi ni Pilosopo Tasyo. "Bakit ako magyuyuko ng ulo kung hindi kailangan? Bakit patatalo sa aking mga kalaban kung may pagkakataon akong manalo?" Ipinayo pa rin ni Pilosopo Tasyo, "Ang umilag sa punglo ay hindi karuwagan. Katangahan ang sumagupa sa kamatayan."

Biglang naalala ni Crisostomo, "Ibig ko nga palang kausapin din ang kura tugkol kay Sisa at sa mga anak nito." Umalis si Crisostomo sakay ng kanyang kabayo.

Suriin/Talakayin

Mula sa binasang buod ng mga kabanata ay iyong nalaman ang naging kapalaran ng mga tauhan. Ngayon ay subukang sagutin ang mga sumusunod na gawain upang mas lalong mapalawak ang pag-unawa sa nobela.

Gawain1: Paglinang ng Talasalitaan

Panuto: Ayusin ang mga ginulong titik at bigyang kahulugan ang mga sinalungguhitang salita na ginamit sa bawat kabanata.

1. **Naglumu****hod** man si Sisa ay hindi siya pinakinggan. **A A G A M A N K A W**
2. Ang umilag sa **punglo** ay hindi karuwagan. **A L A B**
3. **Nilulu****kob** ng takot si Maria Clara. **N A A T A T K N A P**
4. Si Maria Clara ay **kaaga****pay** ng kanyang matatalik na kaibigan **A A W U T K N G**
5. **Nilamu****kos** ni Padre Salvi ang liham. **K N U U Y S O M I**

Gawain 2: Sa Antas ng Iyong Pag-unawa

Panuto: Sagutin ang mga tanong sa baba ukol sa binasa at isulat ito sa iyong sagutang papel.

1. Sino ang humabol sa piknik ng mga kababaihan at kalalakihan?
_____
2. Ano ang ipinapahiwatig ng huling bahagi ng Kabanata 21?
_____
3. Paano nakalabas sa kuwartel si Sisa?
_____
4. Bakit isinama si Sisa ng mga guwardiya sibil sa kuwartel?
_____
5. Bakit bukambibig ng taumbayan ang pagdating ni Maria Clara sa bayan ng San Diego?
_____

Isaisip

Alam mo ba na ...

Si Sisa ay simbolo ng mga kababaihan noon na pinagkaitan ng kalayaan. Mga kababaihan na dumanas ng pang-aabuso at pagmamalupit ng mga guwardiya sibil at higit sa lahat ng mga prayle. Ngunit sa kabila nito ay may kababaihan pa rin na nanindigan at lumaban sa mapang-abusong makapangyarihan.

Samantala, kinasangkapan ang tauhang si Pilosopo Tasyo upang ilantad ang mahuhusay na ideya ng ating bayani. Sa pamamagitan ni Tasyo ay inilahad niya ang kanyang paniniwala na mas mabuti nang mamatay ang tao sa pamamagitan ng sigwa o delubyo upang lumitaw ang isang bagong salinlahi na hindi alipin, mangmang at sunod-sunuran.

Isagawa

Ang ilang kaganapan sa nobela ay maaaring naging karanasan mo o ng iba. Unawain ang mga pangyayari sa baba at suriin ang pagkamakatotohanan nito.

Gawain 1. Patunayan Mo

Panuto: Isulat ang **MK** kung ang mga pangyayaring nabanggit ay makatotohanan at **DMK** kung hindi makatotohanan.

- _____ 1. Pinaratangang magnanakaw ang kaawa-awang mga anak ni Sisa.
- _____ 2. Humingi ng payo si Crisostomo sa isang baliw.
- _____ 3. Paggalang at pagsunod ng mga mamamayang Pilipino sa mga prayle.
- _____ 4. Ang pagkahilig ng mga tao na pag-usapan ang mga bagong salta o balik bayan.
- _____ 5. Ang pakikipagbuno ni Crisostomo sa buwaya nang walang kagalos-galos.

Gawain 2. Ibahagi Mo

Panuto: Ipaliwanag ang kaisipan sa mga sumusunod na pahayag sa tauhang si Pilosopo Tasyo. Isulat ito sa iyong sagutang papel.

PAHAYAG	PALIWANAG
1. Ang umiilag sa punglo ay hindi karuwagan. Katangahan ang sumagupa sa kamatayan.	
2. Huwag kang yumuko at mapapahamak ka.	
3. Hindi makakaligtas ang bayan sa pagkaalipin hanggang hindi nakikipag-ugnayan ang pamahalaan sa bayan.	
4. Kung hihingi kayo ng payo sa akin, sasabihin nilang baliw kayo, dahil humingi kayo ng payo sa isang baliw.	
5. Ayokong mabasa ang aking sinusulat sa aking panahon.	

Pagyamanin/Karagdagang Gawain

Panuto: Magsalaysay ng sariling karanasan sa buhay na nauugnay alinman sa kabanatang binasa. Isulat ito sa iyong sagutang papel.

Pamantayan	
Kaugnayan sa paksa	2
Organisasyon ng ideya	2
Gramatika	<u>1</u>
	5

Alamin

1. Nasusuri ang mahahalagang pangyayari sa mga kabanata;
2. Naipapaliwanag ang mga kaugaling binanggit sa kabanata na nakatulong sa pagpapayaman ng kulturang Asyano;
3. Natitiyak ang pagkamatotohanan ng akdang napakinggan sa pamamagitan ng pag-uugnay sa ilang pangyayari sa kasalukuyan.

Balikan

Panuto: Pagsunod sunurin ang mga pangyayari mula sa mga kabanatang pinag-aralan. Isulat ang A-E sa sagutang papel.

- _____ 1. Abalang- abala ang mga tao sa paghahanda para sa kapistahan.
- _____ 2. Humabol si Padre Salvi sa mga nagpipiknik.
- _____ 3. Dinala ng mga guwardiya sibil si Sisa sa kuwartel.
- _____ 4. Nagtungo si Crisostomo sa tahanan ni Tasyo upang humingi ng payo.
- _____ 5. Lulan ng bangka ay tumawid ang mga kabataan sa ilog patungong gubat.

Tuklasin

Sa pagpapatuloy ng aralin ay lalong magiging kapana-panabik ang mga tagpo sa nobela. Unawain at suriin ang buod ng kabanata 26-33. Iugnay ang mga pangyayari sa kasalukuyan at mga paniniwala at kaugalian ng mga Pilipino.

Kabanata 26: Ang Bisperas ng Piyesta

Abala ang buong San Diego dahil sumapit na ang ika-sampu ng Nobyembre. Higit na kapansin-pansin ang namumukod-tanging paghahanda sa bahay ng mga mayayaman. Ang mga dalaga ng tahanan ay abalang-abala sa pag-aayos ng hapag-kainan na punung-puno ng mga minatmis na bungang-kahoy na nakasilid sa mga lalagyang kristal. Ang mga katulong ay akyat-panaog na may dalang mga mamahaling plato, tasa, baso at mga kubyertos na pilak. Samantalang, namamayani ang matinis na halkahakan at tawanan sa iba't ibang panig ng kabahayan.

Halos masasalamon mo ang iyong sarili sa sahig ng mga bahay dahil sa walang humpay na paglilinis lalo na sa araw ng piyesta. Maririkit na mga kurtinang sutla at *jusi* ang nakalagay sa mga bintana. Ang labas naman ng mga bintana ay nasasabitan ng mga kristal na *flower vase* na punung-puno ng mga sariwa at mababangong bulaklak na pinapalitan ng bago sa mismong araw ng piyesta. Pati ang mga santo at imahen ay nagbabagong bihis pagkatapos linising mabuti.

Subalit talaga yatang hindi mapawi ang pangamba ni Pilosopo Tasyo. Ang sabi ng pilosopo: "Huwag sana nating kalimutan ang sinabi ng makatang si Francisco Balagtas:

'Kung ang isalubong sa iyong pagdating
Ay masayang mukha't may pakitang giliw
Lalong kaingata'y kaaway na lihim."

Kabanata 27: Dapithapon

Dumating sina Maria Clara at Tiya Isabel sa kanilang bahay sa San Diego. Dala nila ang napakaraming kahon ng pagkain, sarisaring inuming nakalalasing na buhat pa sa Europa, mga naglalakihang salamin, mga kuwadro at isang piyano. Isang napakalaking handaan ang isinasagawa sa bahay ni Kapitan Tiago.

Nakarating na rin si Kapitan Tiago, may pasalubong siyang isang relikaryong ginto (*locket*) kay Maria Clara. Ito'y napapalamutian ng brilyante at esmeralda. Pagkatapos uminom ng tsokolate, niyaya ni Sinang ang mga kadalagahan na mamasyal. Nagpaalam na rin si Crisostomo kay Kapitan Basilio.

Nang nagdaraan ang pangkat ni Maria Clara sa tapat ng kumbento, napansin ni Sinang na nakasindi ang lahat ng mga matatandang lampara. Natanaw rin nila si Padre Salvi na matindi ang pag-iisip at kalungkutan. Patuloy sila sa pamamasyal. Nakita ng pangkat ni Maria Clara ang isang ketonging namamalimos. Umaawit siya sa saliw ng sarilinig gitara. Sadyang inilalayo niya ang lalagyan ng limos upang hindi mangilag ang mga tao. Lumalapit at inilalagay ng mga naglilimos ang bigay nilang isda, bigas, prutas at iba pa. Pag-alis ng naglimos, saka lumalapit ang ketongin upang kunin ang kanyang nilimos at saka lilipat sa ibang lugar na matao. Naawa si Maria Clara kaya ibinigay niya sa ketongin ang *locket* na regalo sa kanya.

Hindi pa natatapos si Crisostomo sa kanyang sinasabi, nakita na lamang nilang kaladkad ng guwardiya sibil si Sisa.

"Bakit?" Ano ang ginawa ng babaeng iyan?" tanong ni Crisostomo sa mga sibil. "Nanggugulo po," sagot ng mga sibil. Nang mga sandaling iyon ang ketongin ay matuling umalis.

Kabanata 28: Mga Sulat

Cada uno habla de la Feria como le va en ella. Ito ay nagsasabing ang bawat dumalo sa piyesta ay nagbabalita nang ayon sa kanyang kapakanan. Magarbang pagdiriwang ng pista sa San Diego. Napasama sa balita ang marangyang paghahanda sa pista, ang mga makakapangyarihang tao, mga pagtatanghal, at ang pangangasiwa ng mga paring Pransiskano sa pista. May prusisyon ng mga santo at santa sa buong bayan. Nagkaroon din ng mga pagtatanghal tulad ng komedya na labis na ikinaaliw ng mga pari dahil sa wikang Kastila ito ginawa. Mayroon din namang pagtatanghal para sa mga Pilipino.

Gayunman, nababalot ng lungkot si Maria dahil ilang araw na niyang hindi nasisilayan si Ibarra. May sakit kasi ito. Kaya minarapat ng kasintahan niyang sulatan ang binata. Ayon sa sulat ni Maria na inihatid ni Andeng sa kanilang bahay, patuloy daw ang pagdarasal ng dalaga para sa katipan. Ipinagtirik pa ni Maria si Ibarra ng kandila sa simbahan para sa paggaling nito. Ikinuwento rin ni Maria ang sapilitang pagtugtog at pagsayaw niya sa sayawan na siya namang ikinayamot niya. Sinabi rin ni Maria na kung hindi dadalaw si Ibarra sa kanila ay hindi siya dadalo sa panghugos.

Kabanata 29: Ang Umaga

Madaling araw pa lamang ay binubulahaw na ang mga mamamayan sa tugtog ng mga musika sa lansangan. Ngayon ang ikatlo at huling araw ng kapiyestahan. Ang mga tao ay nagsimula nang magbihis ng magagara nilang mga damit, lumang sapatos at sombrero. Nangatuwiran ang pilosopo," Ang pagsasaya ay hindi ang

paggawa ng mga kabaliwan! Bakit dapat maglustay ng malaking halaga sa paghahanda taon-taon. Kayraming naghihikahos, napakasamang tingnan ang pagpapakaluhong samantalang ang iba ay naghihirap.” Alas-otso media nang lumabas ang prusisyon. Pareho rin ang ayos ng paring sumasama. Dahan-dahan ang lakad ng prusisyon. Sa tapat ng bahay ni Kapitan Tiago, ang karong sinusundan ni Padre Salvi ay huminto. Nakadungaw sa bintana ang alkalde, sina Crisostomo, Kapitan Tiago at Mari Clara, ilang mga dalaga at Kastila. Tumingin si Padre Salvi ngunit walang bumati kahit sino.

Kabanata 30: Sa Simbahan

Hindi mahulugang-karayom ang loob ng simbahan dahil sa dami ng tao. Nagsisiksikan, nagtutulakan, nagigitgitan, nagkakatapakan ang kaunting lumalabas at maraming pumapasok na tao. Lalo na sa lugar ng *agua bendita* o sa benditadong tubig. Malayo pa ay nakaunat na ang mga bisig ng mga nagnanais na makasawsaw ang mga kamay sa kinaroroonan ng *agua bendita* pero natatabig pa ang napapalayo. Isang babaeng paangil na sumisigaw nang siya’y maapakan at masaktan pero patuloy ang pagtutulakan at halos walang pumansin sa kanya. Halos hindi makahinga sa loob ng simbahan, napakainit at umaalingasaw ang iba’t ibang amoy ng mga tao. Pero hindi pwedeng hindi marinig ang sermon sapagkat ito ay ginastusan ng P 250.00. Maingat na binuksan ng hinudyatang prayle ang kuwaderno.

Kabanata 31: Ang Sermon

Bilang pambungad binigkas ni Padre Damaso ang sumusunod na salita mula sa Aklat ni Edras: “At iginawad mo sa kanila ang iyong mahiwagang diwa para palaganapin ang pangangaral at di mo binawi ang salita sa kanilang bibig at binigyan ng tubig upang mapawi ang kanilang uhaw.” Hanga sina Padre Sibyla at Padre Martin sa pambungad na sermon ni Padre Damaso. Ang unang bahagi ng sermon ay Kastila at ang huli’y sa Tagalog.

Sa Sermon ni Padre Damaso, kanyang pinangangaralan ang mga tao na memoryahin ang dasal na “Ama Namin” sapagkat marami na ang nakalilimot sa dasal na ito katulad ng mga protestante at erehe. “Kayong mga erehe, mamamatay kayong hindi nagsisisi. Dito pa sa lupa’y pinaparusahan na kayo. Kayo ay hindi dapat tularan, dapat kayong bitayin upang hindi na lumaganap ang lahi ni Satanas! Sinabi ni Jesus na kung may isang bahagi sa katawan ninyo na humahatak sa inyo sa pagpapakasala, putulin ang nasabing bahagi at itapon sa apoy.”

Kahit pa sa Tagalog ang huling bahagi ng sermon ay wala pa ring nakaintindi dahil kung anu-ano lang ang sinabi ni Padre Damaso. Marahil ay sinadya niya ito. Nilait niya ang mga makasalanang hindi nangungumpisal, ang mga nangamatay sa bilangguan na hindi nagbalik-loob sa Diyos at ang mga mapagpanggap na marunong, pilosopo at mestizo.

Nakahalata si Crisostomo na siya ang pinaparinggan ng pari, ngunit nagtimpi na lamang siya. Subalit parang mas lalong sumigla si Padre Damaso. “Noong una, pag ang isang Pilipino ay nakasalubong ng isang pari agad nag-aalis ng sombrero, lumuluhod at humahalik sa kamay, ngunit ngayon bumabati na lamang ng ‘Magandang araw po, Padre!’ Mayroon pang mayabang na anak na nakapag-aral lamang nang kaunti sa Maynila at Europa, hindi na nagmamano at kinakamayan na lamang ang pari.”

Samantalang taimtim na nagdarasal ang lahat, lumapit si Elias kay Crisostomo. Nakilala na siya ni Crisostomo sa piknik noon. Siya ang piloto o bangkero na sumalakay sa buwaya. Binulungan ni Elias si Crisostomo, “Sa pagbasbas ninyo sa

itinayong paaralan, sa paglalagay ng unang bato, huwag kayong lalayo sa kura. Huwag din kayong lulusong sa hukay. Huwag kayong tatapat sa batong ilalagay sa pundasyon. Mapanganib kung kayo ay tatapat sa batong ilalagay sa pundasyon. Mapanganib ang inyong buhay!”

Pagkasabi nito, si Elias ay lumayo na.

Kabanata 32: Ang Panghugos

Isang lalaking may madilaw na kutis ang tumupad sa kanyang salita. Isang di pangkaraniwang makinarya o panghugos ang kanyang itinayo. Ito’y gagamitin sa pagbababa ng malaking tipak ng batong buhay bilang hudyat ng paglalagay ng unang bato sa itinatatayong paaralan. Hindi karaniwang panghugos lamang na may kalo sa dulo ang ginawa ng taong ito tulad ng sinabi ng *foreman* na si Nol Juan. Lumikha siya ng isang kahanga-hangang makinarya.

Sa okasyong ito pinasinayanan ang lugar kung saan ipapatayo ang bagong paaralan. Kasama si Ibarra sa mga panauhin dahil isa siya sa mga nagpadaulo ng nasabing proyekto. Pagkatapos mabasbasan at maihulog ang panulukang bato ay isa-isang naglagay ng kutsarang halo ang mga panauhin. Inumpisahan ito ng alkalde hanggang makarating ang turno ni Ibarra. Bago bumaba sa hukay si Ibarra upang ilagay ang bato ay biglang nakalas ang mga kawayan ng kabriya at dumagundong ang lupa sa hukay. Nakaligtas sa tiyak na kamatayan si Ibarra. Dito sumagi sa isip ni Ibarra ang babala na ibinigay ni Elias sa kanya.

Kabanata 33: Kalayaan ng Isipan

Hindi pa halos nakapagbibihis si Ibarra nang lumapit ang kanyang utusan at sinabing may isang taong mukhang magbubukid na naghahanap sa kanya. “Kayo ang nagligtas sa aking buhay,” ang bati ni Elias na parang nahuhulaan ang sasabihin ni Ibarra. “Hindi pa ako nakakaganti ng utang na loob sa inyo.” Dahil sa mga ikinumpisal ni Elias ay tinanong niya ito kung kailan sila magkikita muli. Marahan naman itong sinagot ni Elias na “andito lang ako kapag kailangan mo ng tulong ko”.

Suriin/Talakayin

Gawain1: Paglinang ng talasalitaan

Panuto: Bigyang kahulugan ang mga salitang may salungguhit. Titik lamang ang isagot mula sa pagpipilian.

A. naghihirap

B. makinaryang may bato

C. sakit sa balat

D. binulabog

E. ikinagalit

1. Isang di-karaniwang **panghugos** ang kanyang itinayo.
2. **Ikinayamot** ni Maria Clara ang sapilitang pagpapatugtog sa kanya.
3. **Binulahaw** ang mga tao sa tugtog ng musiko sa lansangan.
4. Naawa si Maria Clara sa taong may **ketong**.
5. Kayraming **naghihikahos** kaya di dapat maglustay ng pera.

Gawain 2: Sa Antas ng Iyong Pag-unawa

Panuto: Sagutin ang mga tanong ukol sa binasa at isulat ito sa iyong sagutang papel.

1. Ano ang nilalaman ng sermon ni Padre Damaso?
_____
2. Paano tinulungan ni Maria Clara ang ketongin?
_____
3. Bakit napipilitan ang mga tao na makinig sa sermon ni Padre Damaso?
_____
4. Magbigay ng dalawang paraan ng paghahanda ng mga Pilipino sa tuwing sasapit ang kapistahan.
_____
5. Bakit nagkagulo sa araw ng panghugos?
_____

Isaisip

Alam mo ba...

Marami pa ring mga kaugaliang Pilipino na hanggang ngayon ay atin pang isinasagawa. Isa sa nasabing kaugalian ay ang pagdaraos ng piyesta. Ang piyesta ay isang pagdiriwang na panrelihiyon na dinala at ipinakilala sa atin ng mga Kastila. Maraming kaganpan ang nangyayari sa araw na ito tulad ng pagmimisa, pagsasalu-salo, sayawan, tugtugan, prusisyon, mga palaro, pagpapaputok ng mga kuwitis, pagsasama-sama ng pamilya, binyagan at iba't ibang mga panoorin at pagtatanghal.

Ang piyesta ay isang mahalagang okasyon para sa ating mga Katoliko sapagkat ipinagdiriwang natin ang kaarawan ng santong patron ng ating bayan. Ito rin ay araw ng pasasalamat sa ating patron na nangangalaga sa kaligtasan ng ating pook, nagbibigay sa atin ng magandang pamumuhay at higit sa lahat hinihingan natin ng tulong kung tayo ay may mabibigat na problema.

Sa nobela, ang araw ng piyesta ay totoong ipinagdiriwang at nakahandang magbayad kahit malaki para sa sermon ng pari. Naniniwala ang marami na ang kaligtasan ng kaluluwa ay ang pinakamahalaga sa bawat nilalang. Naniniwala pa rin ang mga tao sa kaligtasan dulot ng misa at banal na tubig.

Isagawa

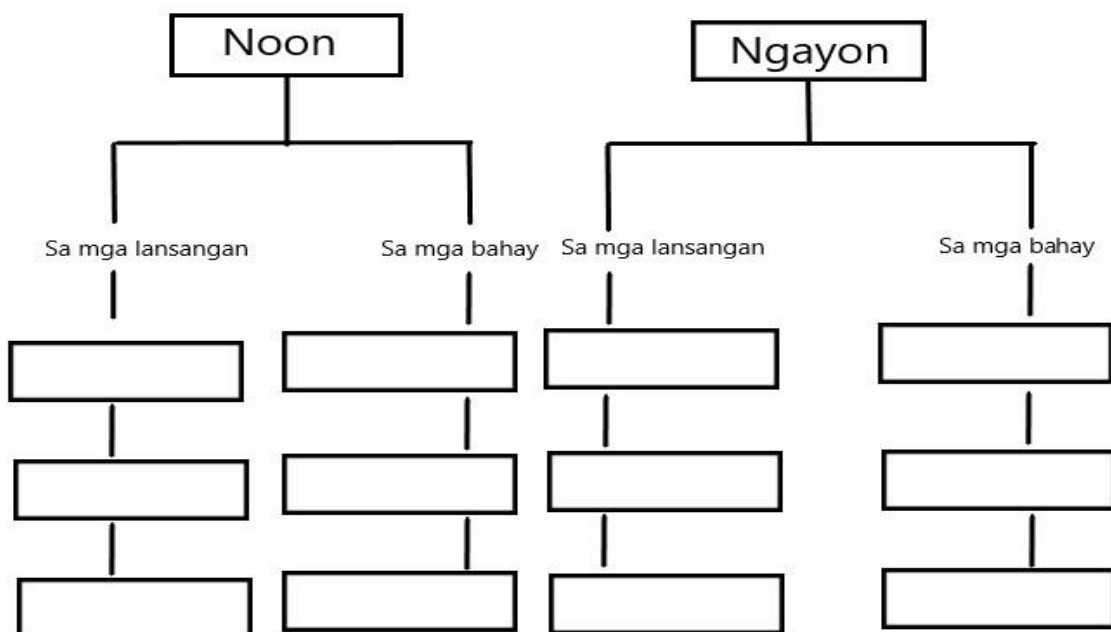
Gawain 1

Panuto: Bigyang puna ang pag-uugali ng Pilipino batay sa mga sitwasyon sa baba.

MGA KATANGIAN AT PAG-UUGALI NG MGA PILIPINO	
KARAKTERISTIK	PUNA
1. Todong paghahanda at sobrang paggastos kapag piyesta	
2. Pagbibigay limos sa kapus palad	
3. Obligadong pagbibigay ng pera sa simbahan para sa pamisa	
4. Pamamasyal ng magsing-irog kasama ang mga nakatatanda	
5. Pagtatanggol at pagtulong sa isang kaibigan	

Gawain 2

Panuto: Paghambingin ang paraan ng pagdiriwang ng kapistahan ng mga Pilipino noon at ngayon. Kopyahin ang dayagram sa iyong sagutang papel.

Pagyamanin/Karagdagang Gawain

Panuto: Iugnay ang mga pangyayari sa piling kabanata sa kasalukuyang pangyayari

PANGYAYARI SA KABANATA	KASALUKUYANG KAGANAPAN
1. Paghihiwalay ng sermon ng pari noon sa misa	Ang pagbibigay ng sermon ngayon ay bahagi nalang ng misa
2. Punong puno ng tao ang simbahan sa araw ng piyesta	
3. Pagbabayad ng mga tao sa pari para sa sermon	
4. Bihis na bihis at abalang-abala ang mga ng tao sa araw ng piyesta	

(Ikaapat na Araw)

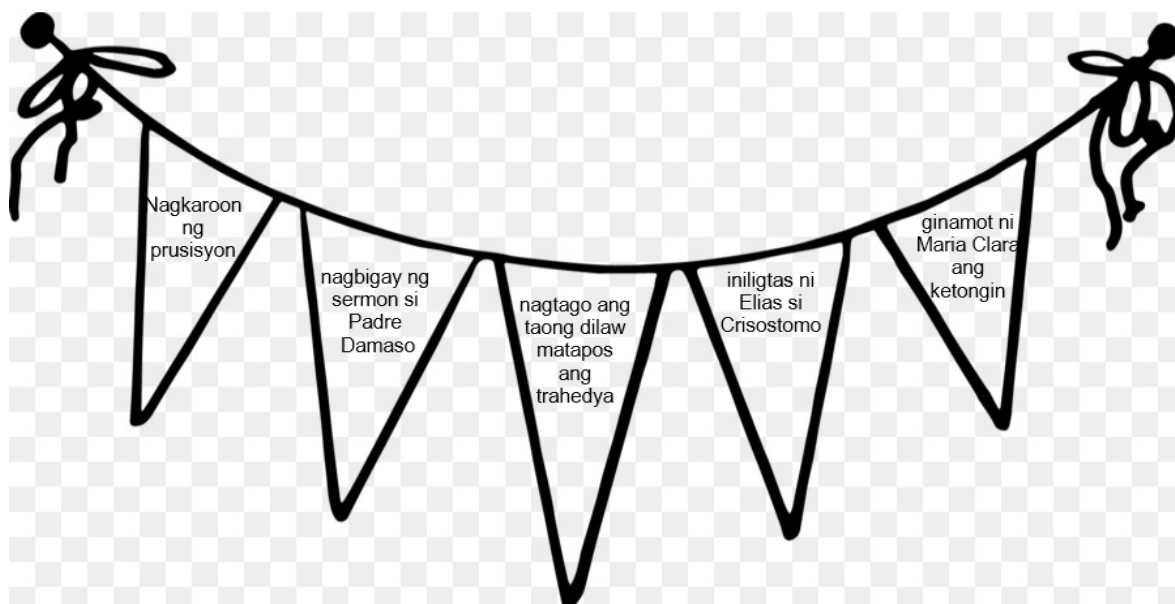
Alamin

1. Nasusuri ang mahahalagang pangyayari sa mga kabanata;
2. Naipapaliwanag ang mga kaugaling binanggit sa kabanata na naka-tulong sa pagpapayaman ng kulturang Asyano;
3. Nabibigyang kahulugan ang mga salitang ginamit sa pangungusap.

Balikan

Panuto: Lagyan ng tsek (✓) ang loob ng banderitas. Kung ang pangyayari ang napaloob sa kabanata 26-33 at (X) kapag hindi.

Ilang kabanata na lamang at matatapos mo na rin ang araling ito. Subaybayan ang sasapitin ng pangunahing tauhan sa ating nobela. Sa kabila ng kaganapan ay maipapamalas pa rin ang kaugalian ng mga Pilipino at katotohanan sa likod ng mga ito.

Kabanata 34: Ang Pananghalian

Isang marangyang pananghalian ang inihanda para sa mga panauhin at kilalang tao sa lipunan. Naroon ang alkalde, alperes, mga prayle, ang kapitan, kapitan Tiago, Crisostomo Ibarra, eskribano, kawani at ilang kadalagahan. Noon ay nagkakasayahan ang lahat nang tumanggap ng telegrama si Kapitan Tiago buhat sa Kapitan Heneral na nagsasabing darating siya at sa bahay ni Kapitan Tiago siya tutuloy. Malakas ang tawa ni Padre Damaso. Tawang nanunuya pagkat ayon sa kanya, pinagtatawanan lang daw niya ang mga arkitekto at ang mga taong kumukuha rito. Siya raw ay nakapagtayo ng simbahan na ang gumuhit ay siya lamang. Nanatiling walang kibo si Ibarra at patuloy pa rin sa pagsasalita ang pari. Ayon sa kanya ang paaralan ay binubuo lamang ng apat na lalagyan ng isang bubong na sawali kay di ito nangangailangan ng mga perito at peritas.

Halatang namumula na si Ibarra at upang hindi mahalata ay kinausap na lang niya si Mari Clara. Hindi niya malilimutan ang lahat ng sinabi ni Padre Damaso. Hindi nakapagpigil si Crisostomo Ibarra kaagad ay nakalundag siya sa kinaroroonan ng pari. Biglang dinakot ng kamao ni Ibarra ang pari na siyang bumayo sa ulo nito. Ang pari ay tumumbang patihaya. Sinuman ay walang gustong lumapit dahil na rin sa banta ni Ibarra. Gusto sanang bumangon ng pari ngunit mahigpit ang pagkakahawak ni Ibarra. Noon ang binata ay may hawak na kutsilyo. Maging ang alperes at alkalde ay hindi mangahas na lumapit.

Itinaas na ni Ibarra ang kanyang bisig na may hawak na patalim upang wakasan na ang buhay ng pari. Ngunit naramdaman niya na may pumagitan sa kanila at tumawag ng "Crisostomo!" Naktia niya si Maria Clara, lumuwag ang pagkakahawak niya sa kutsilyo at bigla siyang umalis.

Kabanata 35: Ang Haka-haka

Ang pangyayaring naganap ay parang apoy na lumaganap sa bayan. Noong una ay walang gustong maniwala ngunit sadyang hindi maitatago ang katotohanan. May hindi nakapagpigil at may nakapagbulalas ng lahat ng kanilang saloobin. Bawat isa ay nagbigay ng kuro-kuro ngunit katulad ng inaasahan, karamihan ay malayo sa katotohanan. May iba na nagsasabi na patay na si Padre Damaso at nang ito'y ibangon ay duguan ang mukha ng pari. Samantalang nagsesermon na si Padre Damaso ay lumabas sa sakristiya ang isang mestisong kastila. Agad niya itong ipinatawag pagkatapos ng misa.

Samantalang iba-iba naman ang usapan ng mga magbubukid sa liwasan. Nangangambang hindi matutuloy ang pagapatayo ng paaralan. Paano na lamang daw ang kanilang mga anak na umaasang makapag-aral at makapagtapos dahil sa paaralang itatayo. Nabalitaan din nilang si Crisostomo ay tinawag na *filibustero* ng mga prayle. Sila ay nagkakatinginan pagkat noon lamang nila narinig ang salitang *filibuster*.

Kabanata 36: Suliranin

Patuloy ang pagluha ni Maria Clara at di alintana ang pag-alo ng kanyang ale at ni Andeng. Ipinagbawal ng kanyang ama ang pakikipag-usap kay Ibarra hanggang hindi pa ito inaalisan ng ekskomunyon ng mga prayle. Samantalang abala naman si Kapitan Tiago sa pag-aayos ng kanilang tahanan para maging marapat sa pagdating ng Kapitan Heneral ngunit siya naman ay ipinatawag sa kumbento. Mangiyak-ngiyak si Kapitan Tiago. Nangagamba rin siya pagkat ipinag-utos ni Padre Damaso na sirain ang kasunduan ng pag-iisang dibdib nina Ibarra at Maria Clara. Kung hindi ito susundin ay mapaparusahan siya di lamang sa lupa kundi sa kabilang buhay. Pati si Padre Sibyla ay nagsasabi sa kanya ng ganyan.

“Hindi ko dapat tanggapin sa aking tahanan si Ibarra ngunit may pagkaka-utang ako 50,00 piso sa kanya. Ipinagtapat ko ito kay Padre Damaso ngunit ayaw niya akong pakinggan. Sa halip ay pinamili niya ako kung alin ang lalong mahalaga, “ang mawalan ka ng limampung libong piso o buhay mo’t kaluluwa.”

“Ngunit Santiago, naloloko ka na ba? Ano ang akala mo sa anak mo na para lang nagpapalit ng damit sa pagpapalit ng katipan?” aniya ni tiya Isabel. “alam mo, iyan din ang aking iniisip, Isabel. Na si Don Crisostomo ay mayaman samantalang ang mga kastila ay nagpapakasal lang dahil sa salapi. Ngunit ano ang gagawin ko? Binabalaan ako ng isa pang ekskomunikado nasabi dito pa lang daw sa lupa ay sinusunog na ang aking kaluluwa at ang aking katawan.”

Tumayo si Maria Clara, tumingin sa kanyang tiya at nagsimulang mag-ayos sa sarili.

Kabanata 37: Ang Kapitan Heneral

Dumating ang Kapitan Heneral sa tahanan ni Kapitan Tiago. Ipinag-utos kaagad na hanapin si Crisostomo Ibarra. Gusto raw niya itong makausap. Nag-aalinlangan si Ibarra ngunit laking gulat niya nang batiin siya ng Kapitan Heneral nang buong kasiyahan at nais pala nito na tanggapin siya na may kapalagayang loob.” Ito’y pagkukulang ng tiwala sa aking katarungan.” aniya.

Halatang hiyang-hiya si Ibarra sa kagandahang loob na ipinakita ng Kapitan Heneral. Pagkat ayon nga sa Kapitan alam niyang mag-aalinlangan sa kanya si Ibarra dahil di inaasahan ang mabuti niyang pagtanggap. Matapos mag-usap ang dalawa ay umalis ang binata sa tahanan ni Kapitan Tiago na gulong-gulo ang isip na kung bakit siya pinagtuguan ni Maria Clara.

Kabanata 38: Ang Prusisyon

Gabi na. Ang mga parol ay nasisindihan na sa mga bintana. Ang ikaapat na prusisyon ay lumabas sa simbahan na sinabayan ng dupikal ng mga kampana at ng mga paputok. Ang prusisyon ay pinangungunahan ng tatlong sakristang may guwantes na sumusunod naman ang mga batang mag-aaral at guro. Sa likuran nito ay ang mga batang may mga dalang parol na papel na may sarisaring ayos at kulay. Ang naturang parol ay ginugulan ng salapi ng mga bata pagkat ito’y isang katungkulan ipinapatupad ng matanda sa nayon.

Sa tapat ng bahay ni Kapitan Tiago ay isang awit na parang nanggagaling sa kalangitan ang sumalubong sa ina ng awa at ito ay sa katauhan ni Maria Clara na umawit ng “Ave Maria’. Ang tinig ay nakapanlulumo at nakapagpapaluha. Ito ay di isang panalangin kundi isang hinaing.

Kabanata 39: Doña Consolacion

Ang bahay ng alperes ay nakapinid habang dumaraan ang prusisyon. Si Doña Consolacion ay kilala bilang paraluman ng guwardiya sibil. Ang hindi natin alam sa kanya ay kung napapansin din kaya niya ang nakamumuhing anyo ng kanyang noon a may mapipintog at malalaking ugat na dinadaluyan ng di dugo kundi ng tila suka na mapait pa sa apdo, binagayan ng kulay talong na mga labi at tabakong nakasupalpal sa kanyang bibig. Ugali na niyang magpanggap na isang tunay na *orofea*. Kanyang ipinakilala na hindi siya sanay magsalita ng Tagalog kahit magkasira-sira ang pagbigkas ng salitang Kastila. Samantalang ang alperes ay abalang-abala sa gayong kasiyahan at kalapastanganan. Hindi niya namalayan ang pagdating ng kanyang asawa na pasikad na binuksan ang pinto. Putlang-putla at nangangatal ang alperesa. Tinitigan niya ang kanyang asawa na noon ay pakutyang ngumiti. Ang doña ang unang bumati at nagtanong “Ano ang nangyari sa iyo?” Hindi ka man lamang nagbigay-galang sa akin ng magandang gabi?”

Ang alperes ay hindi sumagot at sa halip ay tinawag ang bantay. “ kunin mo ang baliw na ito. Sabihin mo kay Marta na bigyan niya ng baro at gamutin. Pakainin mo siyang maigi, bigyan ng mabuting higaan. Mag-ingat kayo at huwag siyang lapastanganin. Bukas ay dapat na siyang ihatid sa bahay ni Ibarra.

Kabanata 40: Ang Karapatan at Ang Lakas

Noon ay mag-iikasampu na ng gabi. Ngunit meron pa rin ang manakanakang putok ng kuwitis. Sa kaitaasan ay makakita ang mga lobong papel na naunang pinataas sa tulong ng asoge at ng hanging mainit. Subalit ang mga ilaw ay nasindihan, mga pailaw na may sarisaring hugis at laki. Ang mga ito ay may hugis-gulong, mga kutsilyo, mga toro o kalabaw na apoy at isang malaking bulkan. Talaga naman naglustay ng salapi ang San Diego. Ito ay hudyat ng pag-umpisa ng dula. Naroon si Tinyente at Pilosopo Tasyo na nagusap ukol sa pag-ayaw ni Don Felipo sa kanyang tungkulin. Dumating ang mga tanyag na tao sa bayan at nag-umpisa na ang palabas sa pangunguna nina Chananay at Marianito ng “Crispino dela Comare.”

Abala ang lahat sa dula maliban kay Padre Salvi na si Maria ang pinanonood. Dumating ang binatang si Ibarra na ikinagalit ng pari. Ipinag-utos nito kay Don Felipo na paalisin ang binata pero hindi magawa dahil malaki ang inabuloy ni Ibarra. Dahil sa inis, umalis ang pari. Sandaling umalis si Ibarra. Maya-maya ay may lumapit na guwardiya sibil kay Don Felipo na ipinahihinto ang dula dahil di raw makatulog ang alperes at si Donya Consolacion ngunit hindi ito pumayag. Tinangkaan niyang pigilin ang musiko ng dula at nag-umpisa ang gulo dahil doon. Nakabalik si Ibarra at hinagkan si Maria.

Si Padre Salvi ay parang wala sa isip. Siya’y patakbong pumunta sa bahay ni Kapitan Tiago. Nakahinga lang siya nang maluwag pagkat nabanaagan niya sa nakapinid na pinto ang anino ni Maria Clara at tiya Isabel. Waring may inilalagay sa mga tasa at kopa.

Suriin/Talakayin

Gawain 1: Sa Antas ng Iyong Pag-unawa

Panuto: Sagutin ang mga tanong sa baba ukol sa binasa at isulat ito sa iyong sagutang papel.

1. Ano ang dahilan ng pagkagalit ni Crisostomo kay Padre Damaso?
_____
2. Ano ang ipinapahiwatig ng nakapanlulumong tinig ni Maria Clara?
_____
3. Paano pinakikitunguhan ng Kapitan Heneral si Crisostomo Ibarra?
_____
4. Bakit lubos na nag-aalala si kapitan Tiago sa naging kalagayan ni Ibarra?.
_____
5. Bakit hindi magawang paalisin ni Don Felipo si Ibarra sa kasiyahan?
_____

Gawain 2: Paglinang ng Talasalitaan

Panuto: Hanapin sa *puzzle* ang mga salitang sinalungguhan sa loob ng pangungusap at bigyang kahulugan. Isulat ito sa iyong sagutang papel.

N	A	K	A	P	I	N	I	D	W	D
G	U	K	T	N	O	S	A	R	I	U
B	U	N	T	I	A	A	M	A	N	P
K	A	T	I	P	A	N	W	O	W	I
S	H	I	E	R	A	K	L	S	B	K
L	U	H	O	D	N	A	T	U	K	A
L	A	P	I	T	L	A	N	G	M	L
F	I	L	I	B	U	S	T	E	R	O

1. **Nakapinid** ang pinto sa tahanan ni Maria Clara.
2. Malakas ang **dupikal** ng mga kampana.
3. **Nanlumo** si Maria Clara dahil sa nangyari kay Crisostomo.
4. Si Crisostomo ay tinawag na isang **filibustero**.
5. Nilayo si Maria Clara sa kanyang **katipan** na si Crisostomo.

Isaisip

Alam mo ba na...

Ang Karapatan sa payak na pangungusap ay isang titulo na ipinagkaloob sa tao na may mabuting layunin. Sa Wikang Ingles ang salitang “Karapatan” ay **right**. Sa salitang Latin ito ay **ius** ang ibig sabihin ay kung ano ang para sa iyo o dapat sa tao na maaaring iugnay sa isang katungkulan (duty). Samakatuwid ang Karapatan ay nangangahulugang kung ano ang tama o dapat para sa isang tao. Ang **ius** ay nagmula rin sa salitang **uistitia** o kaya ay katarungan. Sa madaling salita ay may malaking kaugnayan ang karapatan sa katarungan. Na ang katarungan ay makakamit lamang kung ang bawat tao ay nakatanggap ng dapat para sa kanya. Ang pagbibigay ng dapat para sa kanya ay Karapatan. Marami sa tauhan sa mga kabanata ay pinagkaitan nito.

Isagawa

Gawain 1: Tukuyin Mo

Panuto: Ibigay kung anong kaugalian ang makikita mula sa mga kabanatang binasa. Isulat sa loob ng kahon ang iyong sagot.

Mga kabanata	Kaugaliang binanggit
Kab. 34: Ang Pananghalian	Hal.: Malugod na pagtanggap ng bisita o pag-iimbita sa isang handaan o salu-salo
Kab. 35: Haka-Haka	
Kab. 36: Suliranin	
Kab. 37: Ang Kapitan Heneral	
Kab. 38: Ang prusisyon	
Kab. 39: Doña Consolacion	
Kab. 40: Ang Karapatan at Lakas	

Gawain 2: Ibahagi Mo

Panuto: Itala ang paraan ng paghahanda ninyo sa inyong baryo sa tuwing sasapit ang kapistahan. Isulat ito sa inyong sagutang papel.

HAKBANG	PAGHAHANDA / GAWAIN
1	
2	
3	
4	
5	

Pagyamanin/ Karagdagang Gawain

Malugod kitang binabati at napagtagumpayan mo ang mga pagsasanay. Nawa'y iyong napahalagahan ang kultura ng mga Pilipino at kaugnayan ng nobela sa kalagayan ng lipunan.

Gawain 1: Ilarawan Mo

Panuto: Pumili ng isa sa mga pangyayari sa baba. Gumupit ng larawan at idikit o iguhit ayon sa iyong napili at magbigay ng maikling paliwanag ukol dito. Ilagay sa isang *bond paper*. Gawing gabay ang inilaang pamantayan .

Mga pagpipilian:

1. Pagtutulungan ng mga Pilipino sa panahon ng pangdemya
2. Pagpapaunlad ng Sistema ng edukasyon sa bansa
3. Pagdaraos ng kapistahan

Pamantayan	
Kaugnayan ng larawan sa paksang napili	5
Organisasyon ng ideya	3
Paliwanag	<u>2</u>
	10

Tayahin

Panuto: **Basahin at unawain ang bawat aytem. Isulat ang hinihinging kasagutan sa isang buong papel. Huwag kalimutang isulat ang pangalan, taon, pangkat at bilang ng modyul. Isumite ito kasama sa Subukin.**

1. Ano ang pakahulugan ng pariralang may salungguhit? **Mapitagan at masayang sinalubong** si Padre Salvi ng mga nagsisipagpiknik at alperes.
  - A. Binati nila ang kura nang may ito'y dumating
  - B. Si Padre Salvi ang espesyal nilang panauhin.
  - C. Masayang nakita ng mga binata at dalaga ang kura
  - D. Mahalaga at kagalang-galang ang panauhin, si Padre Salvi.
2. "Hindi magnanakaw ang aking mga anak, kahit kami ay nagugutom. Sana'y kaming magtiis. "Ang pahayag ni Sisa ay nagpapahalaga sa _____.
  - A. Pagkamarangal
  - B. Pagpapakatotoo
  - C. Pagsisinungaling
  - D. Pagpapakumbaba
3. Sino ang pinag-uusapan ng mga tao sa San Diego tatlong araw bago ang kapistahan?
  - A. Sisa
  - B. Sinang
  - C. Tiya Isabel
  - D. Maria Clara
4. Ang mga sumusunod ay sakay sa bangka na nasa lawa maliban kay.
  - A. Elias
  - B. Ibarra
  - C. Maria Clara
  - D. Padre Salvi
5. Ang mga dahilan kung bakit heroglipico ang gamit ni Pilosopo Tasyo sa pagsulat maliban sa _____.
  - A. Ayaw niya itong mabasa sa kanyang panahon
  - B. Susunugin lamang daw ito kapag nabasa ng prayle
  - C. Kaabang-abang ang mga ideyang nabanggit sa kasulatan
  - D. Sumusulat siya para sa hinaharap at susunod na henerasyon

6. Ang paglayo ng mga tao sa ketongin ay nagpapakita ng ugali ng taon na ____
 A. madirihin C. mapanghusga
 B. maalalahanin D. mapagmatyag
7. Si Crisostomo Ibarra ay itinuring na **ekskomunikado**. Ang salitang may salungguhit ay nangangahulugang?
 A. inilayo B. ipinakulong C. ipinatapon D. itinakwil
8. Sa kabila ng kasiyahan sa pista bakit malungkot pa rin si Maria Clara?
 A. Wala siyang natanggap na regalo
 B. Ilang araw na at hindi niya nasisilayan si Crisostomo
 C. Mahigpit si Kapitan Tiago sa kanyang pamamasyal
 D. Hindi niya kabisado ang mga pasyalan sa San Diego
9. Kayraming naghihikahos, napakasamang tingnan ang pagpapakaluho samantalang ang iba ay naghihirap.” Ang pahayag nai to ay nagpapahiwatig na
 A. Nang-iinggit lamang ang tao sa mga walang kaya.
 B. Dapat mas bigyang pansin kung alin ang tama at mahalaga.
 C. Bigyan ng pera ang mga naghihikahos sa buhay kaysa igastos.
 D. Matutong tipirin ang pera para sa kinabukasan ng mamamayan.
10. Hindi **mahulugang karayom** ang loob ng simbahan sa dami ng tao. Alin sa loob ng pangungusap ang kasingkahulugan ng may salungguhit?
 A. simbahan B. karayom C. loob ng simbahan D. dami ng tao
11. Ang mga wikang ginamit sa sermon ni Padre Damaso.
 A. Kastila at Tagalog C. Tagalog at Ingles
 B. Kastila at Ingles D. Kastila at Chavacano
12. Alin sa mga sumusunod ang masaklap na nangyari sa araw ng panghugos?
 A. Natabunan si Ibarra ng mga toso sanhi ng pagguho.
 B. Gumuho ang tukod ng makinarya at nawasak ang panghugos.
 C. Tumakas ang taong dilaw nang bumagsak ang panghugos.
 D. ikinulong si Nol Juan, ang foreman ng gusaling babasbasan.
13. Ano ang matinding suliranin ni Maria Clara pagkatapos sa naganap na pananghalian?
 A. Lumayo ang loob ni Crisostomo sa kanya
 B. Tinakot ni Padre Damaso si Kap. Tiago
 C. Pinatawan ng ekskomunyon si Crisostomo
 D. Hindi na sila magkikita ni Crisostomo kahit kailan
14. Bakit hiyang hiya si Crisostomo nang humarap sa Kapitan Heneral?
 A. Siya ay isa ng ekskomunikado.
 B. Hindi sila matalik na magkaibigan
 C. Hindi siya ipinakulong at ipinatapon sa malayong lugar
 D. Naging mabuti pa rin ito sa kabila ng nangyari sa pananghalian
15. Bakit mangiyak-ngiyak si Kapitan Tiago matapos kausapin ni Padre Damaso?
 A. Bawal na niyang kausapin si Crisostomo.
 B. Dapat niyang bayaran ang pagkakautang niya rito.
 C. Kaiangan niyang mangumpisal at pagdusahan ang kasalanan.
 D. Masusunog ang kanyang kaluluwa sa impiyerno kapag tinanggap niya sa kanyang tahanan ang binata.

Sanggunian:

Obra Maestra III (Noli Me Tangere) Bagong Edisyon

Mga larawang ginamit

)https://www.google.com/search?q=banderitas+clipart+black+and+white&tbn=isch&ved=2ahUKEwj2junpuejwAhUGgpQKHdnlBUcQ2-cCegQIABAA&oeq=banderitas+clipart+&gs_lcp=CgNpbWcQARgCMgIIADICCAAYAggAMgIIADICCAAYAggAMgQIABAAeMgYIABAFEB4yBggAEAUQHJIGCAAQBRAeUP3gAVj94AFgqvUBaABwAHgAgAHuBogB7gaSAQM2LTGYAQCGAQGqAQtdnd3Mtd2l6LWltZ8ABAQ&scient=img&ei=9OuYLbxJYaE0gTZy5e4BA&bih=1101&biw=1600#imgsrc=6ZtMN85pRx4t2M&imgdii=ILeYmd5aT0-cOM

https://www.google.com/search?q=diskriminasyon+sa+karapatan+ng+kababaihan+black+and+white&tbn=isch&ved=2ahUKEwi0r1WZu_PwAhUIhJQKHWOXBzMQ2-cCegQIABAA&oeq=diskriminasyon+sa+karapatan+ng+kababaihan+black+and+white&gs_lcp=CgNpbWcQA1CX0ghYyu4IYKDwCGgAcAB4AIAB5AGIAY4TkgeGMC4xNS4xmAEAoAEBgqELZ3dzLXdpei1pbWfAAQ&scient=img&ei=-JI0YLTQDIII0gTJU6YAw&bih=1030&biw=1579&hl=en#imgsrc=qtCPr4H49_BRVM&imgdii=An8uyO5rIP4WM

https://www.google.com/search?q=pantay+na+paghusga&tbn=isch&ved=2ahUKEwiU8fz5vPPwAhUjc5QKHd80CcwQ2-cCegQIABAA&oeq=pantay+na+paghusga&gs_lcp=CgNpbWcQAzoECAAQZzoFCAAQsQM6AggAOggIABcXAxCDAToECAAQAzogCAAQCBAAeOgQIABAYUIK7Alid7pJghPICaAVwAHgAgAG4AYgBuhuSAQQwLjIzAEAoAEBgqELZ3dzLXdpei1pbWfAAQ&scient=img&ei=z5q0YNTNOInm0QTf6aTgDA&bih=1030&biw=1579&hl=en#imgsrc=2JseHqIkV2gqeM&imgdii=LvjxKx7FgGFBpM

https://www.google.com/search?q=prusisyon+ng+mga+santo+black+and+white&tbn=isch&ved=2ahUKEwjQ28FhvPwAhVHAKYKHdKmDp0Q2-cCegQIABAA&oeq=prusisyon+ng+mga+santo+black+and+white&gs_lcp=CgNpbWcQAzoCCAABAgAEB46BgqAEAUQHJoECAAQGFCPOQYk7sCYP8C8AmgAcAB4AIABuwGIAaMTkgEEMC4xNpgBAKABAAoBC2d3cy13aXotaW1nwAEB&scient=img&ei=f5y0YJCg8MeAmAXZbjoCQ&bih=1030&biw=1579&hl=en#imgsrc=Rz8bHOokWGzvaM&imgdii=KbhdwIZ7gp-hnM